

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Середи Олени Юрїївни
«Соціально-психологічні чинники
професійного самовизначення старшокласників»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи

Професійне самовизначення є важливим етапом у житті людини, оскільки здійснений професійний вибір зумовлює успішність професійної діяльності особистості та її психологічний комфорт, а в перспективі, чи не основної частини життєдіяльності особистості. Відтак вивчення особливих умов, закономірностей, можливостей, та обмежень, а саме соціально-психологічних чинників професійного самовизначення старшокласників, без сумніву є актуальним науково-дослідницьким напрямом. Проблема інтеграції молоді у професійний світ, своєю багатогранністю і складністю ставить перед науковцями нові пошукові запити. У представленій дисертації автор, вдало поєднуючи ці два актуальні напрями дослідження, шукає відповідь на питання: під впливом яких соціально-психологічних чинників здійснюється професійне самовизначення старшокласників.

Тематика дисертаційної роботи відповідає пріоритетним напрямам розвитку соціально-психологічної науки, зокрема дослідженням з проблеми особливостей розвитку соціально-психологічного мислення, яка розробляється в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України. Дисертація виконана в межах науково-дослідницької теми лабораторії методології психосоціальних та політико-психологічних досліджень ІСПП НАПН України «Особливості становлення і розвитку форм соціально-психологічного мислення» (державний реєстраційний номер 0113U002137), що додатково підтверджує актуальність теми дослідження.

Чітке розуміння мети й основних положень роботи дозволило О. Ю. Середі коректно сформулювати науковий апарат дослідження – предмет, об'єкт, завдання та методи, що забезпечило планування й здійснення роботи

на належному рівні, з отриманням достовірних та значущих наукових результатів.

На підставі аналізу змісту дисертації можемо констатувати, що представлене дослідження містить нові науково обґрунтовані результати: вперше визначено соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників; набули подальшого розвитку психологічні уявлення про особистісну самоактуалізацію, які доповнено положеннями про важливість набуття знань щодо можливості реалізації особистістю власних здібностей та навичок у різних сферах професійної діяльності і, як наслідок, посилення відчуття самоефективності старшокласників. Отримані результати істотно поглиблюють і вдосконалюють теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми соціально-психологічних чинників професійного самовизначення старшокласників, розглянутих крізь призму життєвого шляху і психологічних особистісних характеристик. Розроблені авторкою рекомендації щодо оптимізації профорієнтаційної роботи з старшокласниками безумовно засвідчують практичне значення результатів дослідження. Теоретичний та емпіричний матеріал дослідження може використовуватись у процесі розроблення та викладання навчальних курсів із психодіагностики, психологічного консультування, психокорекції, а також при розробленні спецкурсів із практичної психології, професійної орієнтації та професійного відбору.

У *першому розділі* дисертаційної роботи «Теоретичні засади дослідження соціально-психологічних чинників професійного самовизначення старшокласників» представлено ґрунтовний аналіз різних підходів щодо розв'язання проблеми професійного самовизначення старшокласників. Слід зазначити наукову ретельність дисертантки, наприклад всебічний аналіз феномену професійного самовизначення розглянуто у контексті розвитку особистості, самоствавлення, смислового сприймання світу, через спрямування і покликання, а також у зв'язку з життєвими подіями і формуванням особистісного досвіду. Вагомим

результатом здійсненого Оленою Юріівною теоретичного аналізу вважаємо висновок, що комунікативні властивості старшокласників, каузальні події і набутий ними у взаємодії з оточенням досвід спілкування, впливають на формування професійної самосвідомості, яка визначає або самоактуалізацію, або дифузю ідентичності у професійному самовизначенні. Доцільність виокремлення саме таких соціально-психологічних чинників досить переконливо обґрунтована дисертанткою в ході теоретичного аналізу, а подальше експериментальне дослідження логічно й послідовно продовжило теоретичну частину, дозволивши розкрити їх соціально психологічний зміст.

Позитивною стороною емпіричної частини дисертації, представленої в *другому розділі* «Організація та проведення емпіричного дослідження професійного самовизначення старшокласників», є ґрунтовно висвітлені теоретико-методологічні основи дослідження, представлена загальна організація, процедура та опис етапів дослідження. Визначено і проаналізовано типи професійного самовизначення на основі зіставлення професійного профілю старшокласників, їх професії-мрії і реально обраної професії: конструктивний, ефективний, деструктивний. Важливим результатом є те, що з шістьох теоретично можливих на емпіричному рівні представлено три: реальний вибір відповідає професійному профілю і професії мрії, реальний вибір не відповідає професії мрії, але відповідає професійному профілю, реальний вибір не відповідає професійному профілю і професії мрії.

Вагомим результатом дисертації вважаємо дослідження О. Ю. Середою впливу оточення на професійний вибір старшокласників. Дисертантка дотрималася необхідних методичних вимог, застосувала відповідний математико-статистичний апарат, що забезпечило отримання надійних результатів.

Значущими науковими результатами дослідження є виокремлення типу професійного вибору, який раніше не вивчався. Це група старшокласників, які обрали професію-мрію випадково, вона не відповідає їх професійному

профілю. Після її зміни під впливом соціально-психологічних чинників, на ту, що відповідає особистісним спрямуванням і схильностям, старшокласники відчують внутрішню самоефективність у реальному професійному виборі, контрольованість та бажаність обраного майбутнього.

Важливо відмітити, що дисертантка вбачає допомогу професіонала з професійної орієнтації не тільки у тому, щоб розкрити нахили і коло можливих професій, а й адаптувати старшокласника до обмеженого вибору. Це суттєво розширює зміст профорієнтаційної роботи.

Слід також позитивно оцінити дослідження соціально-психологічних чинників і проведений О. Ю. Середою формувальний експеримент, результати якого викладено в *третьому розділі* «Особливості впливу соціально-психологічних чинників на типи професійного вибору старшокласників». Дисертанткою було визначено соціально-психологічні чинники типу професійного самовизначення старшокласників – каузальні події, комунікативні властивості, досвід спілкування. А саме події, які спрямували до наслідування близького оточення, пов'язані з впливом моди на професії, із професійними стереотипами, виявом самосвідомості; особливості міжособистісної взаємодії; опосередкування внутрішніх психологічних умов зовнішнім соціальним середовищем. Була розроблена експериментальна програма, з фокусом уваги на формуванні комунікативних навичок та вмінь, наданні позитивного досвіду спілкування. Залучення двох груп досліджуваних (експериментальної та контрольної) дозволило дисертантці зробити переконливі висновки щодо ефективності дослідження. Дисертантка продемонструвала не тільки достатній рівень компетентності у використанні експериментального методу, але й творчий підхід до реалізації поставлених цілей дослідження, запропонувавши учасникам експерименту творчі завдання.

Достовірність наукових положень роботи забезпечена балансом якісного й кількісного аналізу, репрезентативною вибіркою, використанням

валідного діагностичного інструментарію, кваліфікованим, коректним застосуванням статистичних методів обробки результатів.

Сформульовані дисертанткою висновки узагальнюють результати дисертаційної роботи та відображають досягнення мети, реалізацію завдань, бачення автором дисертації перспектив подальшої розробки проблематики. Висновки є науково обґрунтованими, чітко сформульованими, викладені в необхідній логічній послідовності.

Основний зміст дисертаційної роботи відображено в п'яти одноосібних публікаціях у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, з них 1 – у наукових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз.

Зміст положень автореферату відображає основні положення дисертації, його оформлення відповідає чинним вимогам.

Дисертація О. Ю. Середи є самостійним, логічним за своїм змістом і структурою, завершеним за змістом дослідженням, виконаним на належному теоретичному та емпіричному рівні.

Водночас висловимо окремі зауваження та побажання.

1. Дисертаційна робота містить ґрунтовний аналіз феномену професійного самовизначення - представлено дані щодо вікових особливостей професійного самовизначення старшокласників, професійне самовизначення розглянуте в контексті особистісного досвіду і життєвих перспектив. Однак робота значно виграла б, якщо б дисертанткою була розроблена структурована теоретична модель професійного самовизначення старшокласників.

2. Аргументуючи доречність використання в дослідженні Тесту професійного профілю Дж. Голланда, дисертанткою стверджується «Такий підхід обумовлений зіставленням професійних прагнень, вмінь та особистісних властивостей людини, які можуть бути розкриті у різних сферах діяльності» (стор. 36), а потім у висновках «Встановлено, що потреба у самоактуалізації – розкритті своїх здібностей і талантів, реалізації власних

особливостей, потреб, нахилів, може бути реалізована старшокласником у різних професіях, які не обов'язково мають відповідати одному предмету діяльності» (стор. 53). Хотілося б дізнатися що саме дисертантка має на увазі.

3. Варто було б перенести в основну частину роботи інформацію дискримінантного аналізу, що міститься в додатках та висвітлює результати емпіричного дослідження, й надати їй більш детальну інтерпретацію.

4. У тексті дисертації наявні мовно-стилістичні неточності, певна логічна неузгодженість, яка подекуди утруднює сприйняття викладеного матеріалу.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка є завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати суттєві для розвитку соціально-психологічної теорії й практики загалом, і психодіагностики, психологічного консультування, профорієнтації зокрема.

Дисертація «Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників» відповідає вимогам МОН України, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор, Олена Юріївна Серeda, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології Університету
економіки та права «Крок»

О.М. Васильченко

